

NEKROLOGY

IVO POSPÍŠIL

ZA SERGEJEM VASILJEVIČEM NIKOLSKÝM (1922–2015)

Dne 4. 6. 2015 zemřel v Moskvě prof. Sergej Vasiljevič Nikolskij, literární vědec, bohemista, první ruský nositel Ceny ministra zahraničí České republiky *Gratias Agit* za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí (2000), čestný člen Společnosti bratří Čapků, doctor honoris causa Univerzity Palackého, zasloužilý pracovník vědy SSSR (1989). Tu českou cenu měl ovšem dostat za celé Československo. Jako první – kromě jeho mateřského pracoviště, Ústavu slavistiky Ruské akademie věd, dříve Ústavu slavistiky a balkanistiky Akademie věd SSSR, později Ruské akademie věd (RAN) – to oznámilo Velvyslanectví České republiky v Moskvě. Projevil se už jako relativně mladý badatel, když jeho brožuru *Karel Čapek* vydal v rámci Knihovničky Varu jako její 37. svazek Československý spisovatel roku 1952 v překladu Kamily Jiroudkové s poznámkami a vysvětlivkami Miroslava Halíka. To vlastně uvolnilo Čapkovi cestu zpět do československých vydavatelství, i když v cenzurovaném koridoru, tedy nikoli všech jeho děl, ale jen vybraných. Téhož roku se v SSSR zasloužil o vydání Čapkových esejů *Jak se co dělá*, které přeložil a doprovodil dosloven.¹ Sergej Nikolskij vyložil Čapka především jako antifašistického spisovatele, což bylo pojetí sice omezené, ale dobově a účelově fungovalo. Později toto pojetí rozšířil do roviny utopicko-vědeckofantasticko-satirické, ještě později antiutopické, jemuž

¹ *Kak eto delajetsja. Izbrannyje rasskazy i očerki.* Moskva: Goslitizdat, 1952.

Rusové někdy říkají varovné (např. роман-предостережение). Znal jsem Sergeje Vasiljeviče jen zběžně, viděli jsme se snad dvakrát třikrát, ale také jsme si občas psali. V roce jeho devadesátin jsem v našem časopise *Novaja rusistika* s jeho souhlasem uveřejnil úryvek z jeho nejnovější knihy (Сергей В. Никольский: *Над страницами антиутопий К. Чапека а М. Булгакова. Поэтика скрытых мотивов*. Moskva : Учреждение Российской Академии Наук, Институт Славяноведения РАН, 2009, с. 29–41)² s tímto krátkým ruským závěrem: „Автор текста, русский ученый, богемист Сергей Васильевич Никольский, специалист по К. Чапеку, благодаря которому произведения этого чешского автора мировой известности стали опять частично печататься в 50-е годы XX века в бывшей Чехословакии, отметил 27 февраля 2012 г. 90 лет со дня рождения (родился в 1922 г.). Сердечно поздравляет редакция журнала *Новая Русистика*.“³

V souvislosti s tím, co bylo uvedeno, se někdy rádo zapomíná, že někdejší sovětská bohemistika se v osobě Sergeje Nikolského zasloužila, jak bylo připomenuto výše, o to, že se Karel Čapek začal v padesátých letech – v době zcela nepříznivé pro jeho umělecký a lidský profil – omezit, ale přece jen vydávat. Od těchto pionýrských časů, kdy studie a kniha S. Nikolského, který ukázal Karla Čapka jako nejvýznamnějšího českého spisovatele, vyšla, napsal bohemista Sergej Nikolskij řadu knih, v nichž zmapoval podstatné osobnosti a díla moderní české literatury.⁴ Neuvádíme zde jeho překlady a četné doslovy a úvody k ruským vydáním děl českých autorů. Podílel se spolu s Lvem Kiškinem na třídílné *Antologii české poezie 19. a 20. století* (1959), psal o Janu Kollárovi, Jiřím Wolke- rovi, Karlu Havlíčkovvi.

Obdivuhodné je, že se Nikolskij stále vědecky vyvíjel, vzdělával a promýšlel své teze: v jeho díle je vidět pohyb k novým postupům a metodologiím, a to je dnes vzácné. Ve vysokém věku, na přelomu 20. a 21. století, vydává Nikolskij, častý návštěvník československých a českých

² NIKOL'SKIJ, Sergej: *Poetika zašifrovannych motivov i parallel'nyh semantičeskich polej*. *Novaja rusistika* 2012, č. 1, s. 55–67.

³ Viz *Novaja rusistika*, 2012, č. 1, s. 67.

⁴ Připomínáme jen některé jeho knižní publikace: *Karel Čapek – fantast i satirik*. Moskva: Nauka, 1973. *Karel Čapek: Sto let so dnja roždenija*. Moskva: Znanije, 1990. *Roman K. Čapeka „Vojna s salamandrami“: (Struktura i žanr)*. Moskva: Nauka, 1968. *Satiričeskije utopii K. Čapeka: Avtoref. diss. d-ra filol. nauk / AN SSSR, In-t slavjanovedenija i balkanistiki*. Moskva 1971. *Dve epochi češskoj literatury*. Moskva: Nauka, 1981 (český překlad Vladimira Kostřici jako *Dvě epochy české literatury* s doslovem Miroslava Zahrádky, Čs. spisovatel, Praha 1986).

a slovenských literárněvědných konferencí a archivů, dvě zajímavé knihy; v nich se dotýká dvou stěžejních osobností české literatury minulého století: Jaroslava Haška a Karla Čapka. Zatímco první je spíše biograficko-materiálová, druhá je typologickým srovnáním poetiky.

První se česky jmenuje *Historie postavy Švejka* (Moskva, 1997)⁵. Nikolskij zde jemně a s velkou empatií sleduje souvislosti Haškova života a díla, jeho záhadnost, poetiku setkávání, umění improvizace, hru a mytičnost, pseudopolitickou recesi, parodii, smích, komickou mystifikaci. V druhé kapitole sleduje prototyp autentického vojáka Josefa Švejka a ukazuje, jak kontaminuje s jinými prototypy, které byly známy i z naší haškologické a švejkologické literatury; Nikolskij tu poněkud „vytřel zrak“ české švejkologii tím, že šel vskutku ad fontes a objevil detaily a místo bydliště Švejkova skutečného prototypu, současně však jako literární vědec ukázal na stadiálnost vytváření titulní postavy Haškova románu. V poslední kapitole *O čem Hašek nestačil napsat* analyzuje Haškův pobyt v Rusku, jeho setkávání s Rusy v Irkutsku, jeho rybaření, vztah k Číně a zejména tajemství knihy, kterou napsal o svých ruských dobrodružstvích.

V druhé knize *Nad stránkami antiutopií Karla Čapka a Michaila Bulgakova* (Moskva 2001)⁶ Nikolskij zachytil postmoderní typ bádání, které je založeno na hledání aluzí a skrytých motivů, a využil této metody při srovnávání díla Karla Čapka a Michaila Bulgakova také prostřednictvím Alexeje Tolstého. Nikolskij ukázal Čapka a Bulgakova jako dva příbuzné autorské typy, které mají blízko k science fiction, filozofickému podobenství a podtextu, stejně jako k satíře, grotesce, alegorii a poetice šifrování. V centru autorovy pozornosti jsou zejména Čapkova *Továrna na absolutno* a *Válka s mloky* a Bulgakovovy novely *Osudná vejce* a *Psí srdce* – ukazuje zde na podobnost motivů a zašifrovaná jména. Někdy se zdá, že je to příliš komplikované a že je třeba značného domýšlení, ale vyloučit Nikolského hypotézy nelze. Nikolskému také nelze upřít v řadě objevů primát, zejména při dešifraci řady čapkovských narážek, ale mýlí se v tom, že se u nás nekomentovaly (třeba podpis pod jednou z parodických výzev ve *Válce s mloky*,

⁵ *Istorija obraza Švejka. Novoje o Jaroslavě Gaške i jego geroje*. Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk, Institut slavistiki i balkanistiki, Izdatel'stvo „Indrik“, 1997. Česky zásluhou Dagmar Blümlové jako *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*. Z ruského originálu přel. D. Blümlová. Pelhřimov: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou, 2012.

⁶ *Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov*. Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk, Institut slavistiki, Izdatel'stvo „Indrik“, 2001.

kde je podepsán Molokov – aluze s Molotovem, tehdejším sovětským politikem, pozdějším ministrem zahraničí, který vystřídal liberálnějšího Litvinova; je pravda, že řada míst se kdysi nekomentovala kvůli cenzuře, ale čtenářstvo všechny hlavní narážky jako zcela samozřejmé plně chápalo – v tom české prostředí bylo a je neméně tak politické jako ruské). Český pohled jak na Haška, tak na Čapka by ovšem byl přece jen jiný. Právem však Nikolskij české bohemistice vytýká nedbalost v komentářích, ale sám bych viděl hlavní problém někde jinde: v malé schopnosti české literárněvědné bohemistiky – a to je bolest zcela zřetelná – vidět českou literaturu v mezinárodních, srovnávacích souvislostech. Obě Nikolského knižní studie – stejně jako práce britského bohemisty R. Pynsenta nebo Itala S. Corduase – nám obnažují naši vlastní literaturu z jiného, nečekaného zorného úhlu. Jak Bulgakova, tak Čapka charakterizuje Nikolskij v závěru jako odpůrce radikálnosti nástrojů (myslí tím nástroje přetváření společnosti), když cituje známé Čapkovy věty o jeho výhradách ke komunismu (revoluce, diktatura nejsou ideály, ale prostředky, k jejichž hrubosti má nedůvěru), ale je zřejmé, že tyto věty mají ještě obecnější dosah.⁷

Sergej Nikolskij si získal v českém prostředí jméno díky svému pochopení díla Karla Čapka, jímž se zabýval celý život, ale jeho význam pro ruskou bohemistiku a bohemistiku a slavistiku jako takovou je mnohem větší. Především nám ukázal na význam některých špiček české literatury, nejen Čapka, ve světových souvislostech. Tím zároveň ukázal – spolu s jinými, např. s Hanou Voisine-Jechovou – znovu opakují –, že česká bohemistika dlouhodobě trpí deficitem komparativního vidění literatury: daří se to více v literární teorii, často až příliš imitativně, ale nikoli v poetice a práci a materiálem konkrétních literárních děl. O to jsou impulsy zesnulého ruského slavisty Sergeje Nikolského pro nás významnější.

---

⁷ Viz část naší recenze *Dvě zasvěcené knihy nestárnoucího ruského bohemisty* (Sergej Vasil'evič Nikol'skij: Istorija obraza Švejka. Novoje o Jaroslave Gaške i jeho geroje. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija i balkanistiky, Izdatel'stvo „Indrik“, 1997, 176 s., obrazové přílohy; Sergej Vasil'evič Nikol'skij: Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, Izdatel'stvo „Indrik“, 2001, 175 s., obrazové přílohy). *Slavica Litteraria*, X 5, 2002, s. 123–124.